

Тетяна Анатоліївна КАЛЬНА

аспірантка,
економіст з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності,
Товариство з обмеженою відповідальністю науково-виробниче підприємство «Мікротерм»
E-mail: Tanya6891@mail.ru

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Кальна, Т. А. Конкурентоспроможність продукції машинобудівного комплексу України в експортно-імпортних операціях [Текст] / Тетяна Анатоліївна Кальна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 1. – С. 29-36. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті порушено проблему конкурентоспроможності продукції машинобудівного комплексу України на міжнародному ринку. Зазначено взаємозв'язок між конкурентоспроможністю, обсягом експортно-імпортних операцій, машинобудуванням та економікою загалом. Цією темою займалися багато вітчизняних вчених. Завдяки їх доробку маємо на сьогодні низку певних висновків, у яких сформульовано і зазначено певні проблеми та запропоновано шляхи подолання перешкод, зроблено оцінку перспективи розвитку конкурентоспроможності продукції машинобудівної промисловості на міжнародному ринку.

Мета – проаналізувати ситуацію зі станом експортно-імпортних операцій машинобудівної промисловості протягом 2004-2015 років, а відтак – висвітлити особливості здійснення експортно-імпортних операцій з продукцією машинобудівного комплексу України та визначити напрями з підвищення ефективності зовнішньої торгівлі.

Метод (методологія). Методологічним підґрунтям роботи є сукупність наукових методів системного та порівняльного аналізу, оцінки та діагностики, що забезпечило всебічність дослідження становища та розвитку продукції машинобудівної промисловості в Україні, її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Результати. Розкрито питання актуальності конкурентоспроможності продукції машинобудівної промисловості на сьогодні і зосереджено увагу на необхідності зробити певні кроки для виходу з кризового становища та визначення напрямів щодо підвищення ефективності зовнішньої торгівлі. У статті також розглянуто динаміку індексів обсягів виробництва промисловості та машинобудування України.

Надано пропозиції щодо покращення становища міжнародної торгівлі продукцією машинобудівної промисловості. Вони можуть бути втілені за допомогою підвищення рівня науково-технічних процесів, через дотримання системи якості, інвестування, державної підтримки тощо.

Розгляд цієї теми з відображення проблем і рекомендацій для їх подолання є дуже корисним для керівників машинобудівних підприємств, економістів, інвесторів, аналітиків, політиків та інших зацікавлених осіб.

Ключові слова: зовнішня торгівля; конкуренція; питома вага; конкурентоспроможність; попит; інвестиційна привабливість; машинобудування; модернізація.

Tetiana Anatoliivna KALNA

PhD Student,
Accounting and Analysis of Economic Activity Economist,
LLC «Mikroterm»
E-mail: Tanya6891@mail.ru

COMPETITIVENESS OF THE PRODUCTS OF MACHINE-BUILDING COMPLEX OF UKRAINE IN EXPORT AND IMPORT OPERATIONS

Abstract

This article deals with the problem of competitiveness of engineering complex production of Ukraine in the international market. It is indicated the relationship between the competitiveness of export and import operations, engineering and economics in general.

The dynamics of production volume indices and industrial engineering Ukraine is examined. The state of export and import operations of engineering industry during the period of 2004-2015 is investigated. It is noted that the main goal is to highlight the current state of peculiarities of import and export products of machine-building complex of Ukraine and to determine the directions as for the improvement of the efficiency of foreign trade.

The methodological basis for the study is a set of scientific methods of systematic and comparative analysis, evaluation and diagnosis, ensuring comprehensiveness research situation and development of products of engineering industry in Ukraine, its competitiveness in the global market.

The research works of domestic scholars are analysed in this paper. Despite their achievements there is a number of questions that have to be investigated.

In this scientific research we have indicated some ways of overcoming obstacles of development of competitiveness of production machinery industry in the international market.

The article provides suggestions for improving the situation with the international trade in machinery industry. They can be implemented by increasing the level of scientific and technological processes, quality system compliance, investment, government support etc.

Consideration of this topic which reflects the problem issues and recommendations for their overcoming is very useful for machine building enterprises, economists, investors, analysts, politicians and other stakeholders.

Keywords: *foreign trade; competition; specific weight; competitiveness; demand; investment attractiveness; engineering; modernization.*

JEL classification: *A19, D24, L16, L50, L60*

Вступ

Рівень розвитку машинобудівної галузі будь-якої країни визначає стан усіх інших галузей промисловості й економіки загалом. Від конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на зовнішніх ринках залежить місце країни у міжнародному розподілі праці та глобальному конкурентному середовищі. Тож постає актуальним питання дослідження особливостей розвитку та конкурентоспроможності продукції машинобудівного комплексу України на зовнішніх ринках.

Дослідженням стану та розвитку економіки України займаються такі вчені-економісти, як: І. В. Багрова, В. М. Геєць, А. В. Єрмолаєв, Я. А. Жаліло, О. А. Кириченко, В. В. Козик, Ю. В. Макогон. Аналізом розвитку економіки машинобудівної галузі в Україні займалися такі вчені та науковці, як: Б. Афанасєва, Ю. Барташевська, Н. Васюк, Б. Данилишин, М. Дзюба, Л. Є. Довгань, М. Колісник, В. Лобач, Д. Малащук, В. Ситніченко, Н. Тарасова, Т. Чумакова, О. Шапуров та інші.

Науковцями використовувались різноманітні методи для дослідження машинобудівного комплексу України.

У роботі Ю. Барташевської застосовувались такі методи аналізу розвитку машинобудування, як історичний, аналіз, індукція, факторний, метод ізолювання, причинно-наслідкових зв'язків і аналізу статистичних показників [1, с. 19-20]. В. Ситніченко використовує методологію стратегічного менеджменту, систему збалансованих показників, PEST- та SWOT-аналізу [2]. У роботах М. Дзюби – дедуктивний метод дослідження [3].

Однак проблема комплексного дослідження оцінки ефективності конкурентоспроможності підприємства, поточного стану вітчизняного машинобудування та перспектив його розвитку надалі залишається не повністю розкритою і потребує досконалого вирішення.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження особливостей здійснення експортно-імпортних операцій продукцією машинобудівного комплексу України та визначення напрямів підвищення ефективності зовнішньої торгівлі.

Завданням статті є збір статистичних даних, дослідження та аналіз отриманої інформації, а також визначення найбільш і найменш пріоритетних напрямів зовнішньої торгівлі, надання рекомендацій щодо підвищення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження

В Україні є всі передумови для розвитку машинобудівної промисловості. Це насамперед сировинна база, трудові резерви та вдале географічне розташування. Але обсяги виробництва машинобудування у 2014 році знизилися порівняно з 2004 роком майже в три рази, вітчизняна продукція, за винятком окремих її видів, є неконкурентоспроможною як на світовому, так і на внутрішньому ринках. Про це свідчать статистичні дані Держкомстату України (рис. 1), де наведено динаміку індексів обсягів виробництва промисловості та машинобудування України у відсотках до попереднього року.

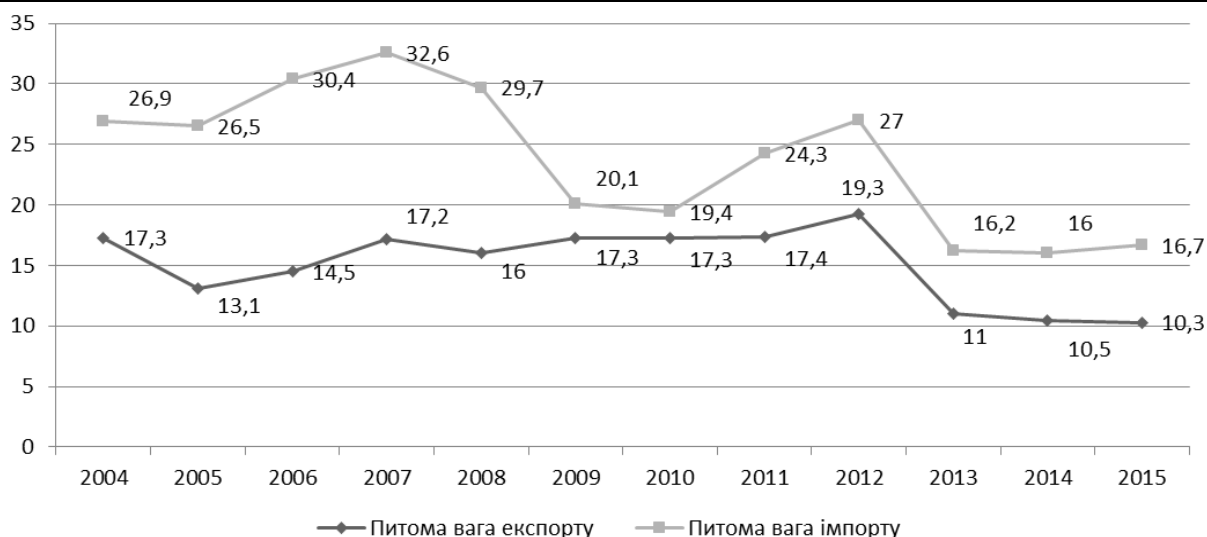
Починаючи з 2010 року, в Україні спостерігається тенденція до щорічного зниження обсягів виробництва як промисловості, так і машинобудування.

Рис. 1. Індекси обсягів виробництва промисловості та машинобудування України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (у % до попереднього року) [4]

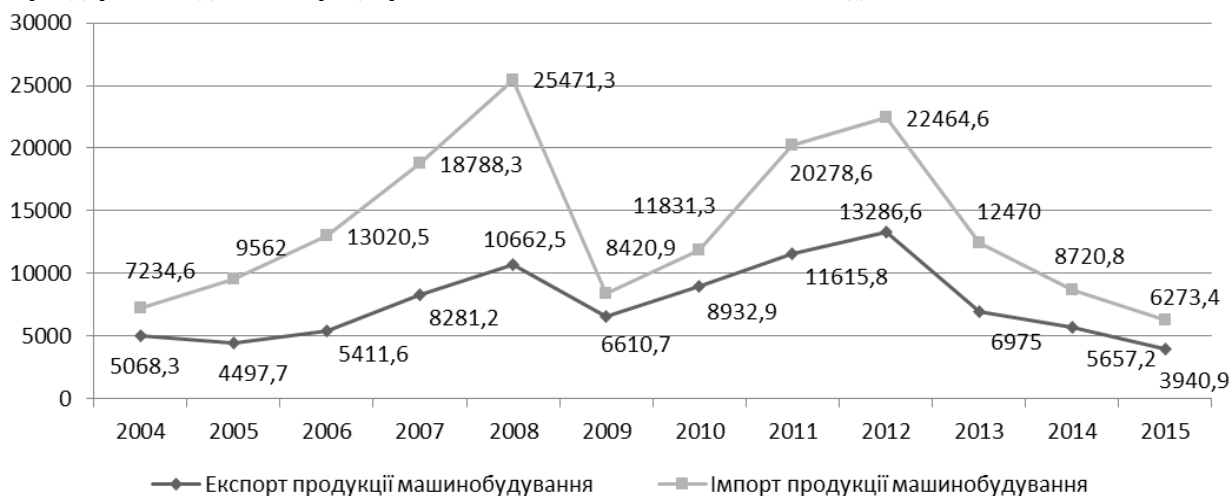
Машинобудування України забезпечує лише близько 65 % місткості внутрішнього ринку, майже половина української машинобудівної продукції є експортоорієнтованою. У загальних обсягах товарного експорту питома вага експорту продукції машинобудування за даними 2004-2012 років має зростання після найменшого значення 2005 року, що складало 13,1 %. Найбільшого значення у 19,3 % набуло у 2012 році. За останні три роки показник падає, у 2015 році вже складає 10,3 %. А в загальних обсягах імпорту імпорту машинобудування з 2005 року по 2007 рік зростає з 26,5 % до 32,6 %, а потім падає до значення 19,4 % у 2010 році, після чого зростає до значення 27 % 2012 року. Але знову падає і становить 16,7 % у 2015 році. Про вищезазначене свідчать дані рисунку 2.

Також можна зауважити, що частка імпорту продукції машинобудування у всі роки перевищує питому вагу експорту. Найбільша різниця спостерігалася у 2006 р. – 15,9 %, а надалі відбувалося зменшення співвідношення. Однак слід зазначити, що значне зниження імпорту продукції машинобудування не призвело до її заміщення вітчизняною продукцією, оскільки загальні обсяги її виробництва в Україні також суттєво знизилися (майже у два рази).

Рис. 2. Питома вага експорту та імпорту продукції машинобудування в загальних обсягах українського експорту та імпорту (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (%) [4]

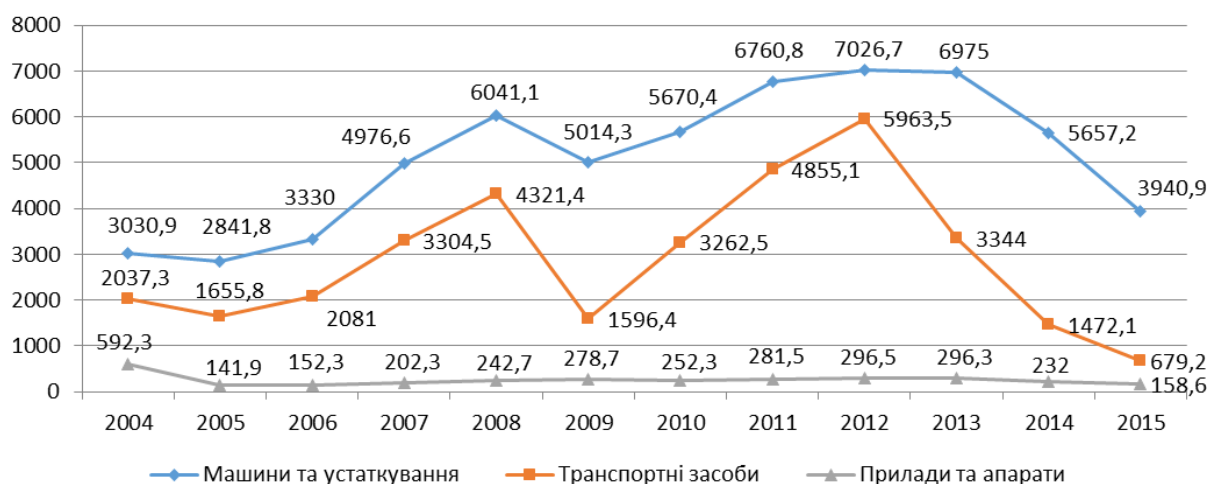
Як свідчать дані рисунку 2, за винятком посткризового 2009 р., динаміка обсягів експортно-імпоротної діяльності підприємств машинобудівної галузі характеризується загальною тенденцією до зростання. Так у 2012 р. порівняно з 2004 р. обсяги експорту машинобудівної продукції зросли з 5068,3 млн дол. США до 13286,3 млн дол. США, тобто майже у 2,5 рази, а у 2015 році показник знизився до 3940,9 млн дол. США. Обсяги імпорту знизилися з 7234,6 млн дол. США у 2004 р. до 25471,3 млн дол. США у 2008 році, тобто в 3,5 рази (рис. 3). Потім різко впали до 8420,9 млн дол. США у 2009 році. Значення стабілізувалося у 2012 році, але не вистачило 3000 млн дол. США, щоб досягти рівня 2008 року. Потім знову відбувся спад. У 2015 році було найменше значення – 6273,4 млн дол. США.

Рис. 3. Динаміка експорту-імпорту машинобудівної продукції, 2004-2015 рр. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (млн дол. США) [4]

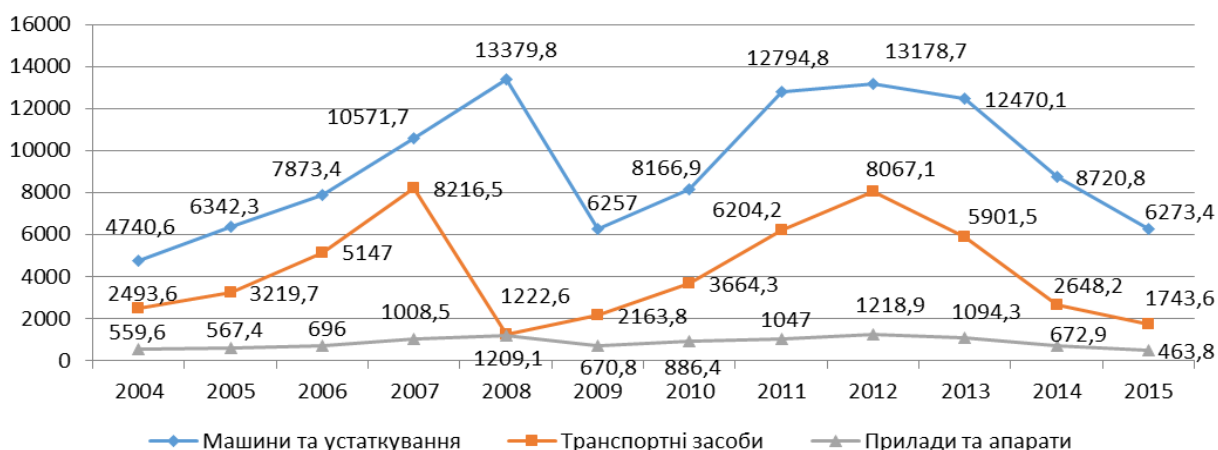
Під час кризи відбулося падіння обсягів зовнішньої торгівлі товарами основних підгалузей машинобудівної промисловості.

Зокрема, у 2009 р. відносно 2008 р. знизилися обсяги експорту транспортних засобів на 63,1 %, машин та устаткування – на 17 %, а у 2012 році були найбільші значення експорту транспортних засобів і машин та устаткування. Основним фактором зростання було нарощування експорту транспортних засобів через покращення економічної ситуації у країнах СНД (основних імпортерах продукції вітчизняного машинобудування). Проте останні три роки відбувається стрімкий спад (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка експорту продукції машинобудування за підгалузями, 2004-2015 рр. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (млн дол. США) [4]

Через кризові явища, які супроводжувалися девальвацією гривні щодо основних світових валют і скороченням кредитування промисловості та населення, обсяги імпорту машин та устаткування у 2009 р. відносно 2008 р. зменшились на 53,2 %, приладів та апаратів – на 45,13 %. (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка імпорту продукції машинобудування за підгалузями, 2004-2015 рр. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (млн дол. США) [4]

У 2010-2012 рр. відбувалось поступове відновлення імпорту: обсяги імпорту машин та устаткування, транспортних засобів, приладів і апаратів майже досягли рівня 2008 року.

З 2012 року по 2015 рік спостерігається стрімкий спад імпорту усіх видів продукції машинобудування.

Таблиця 1. Структура експорту-імпорту продукції машинобудування у 2015 році (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО), % [4]

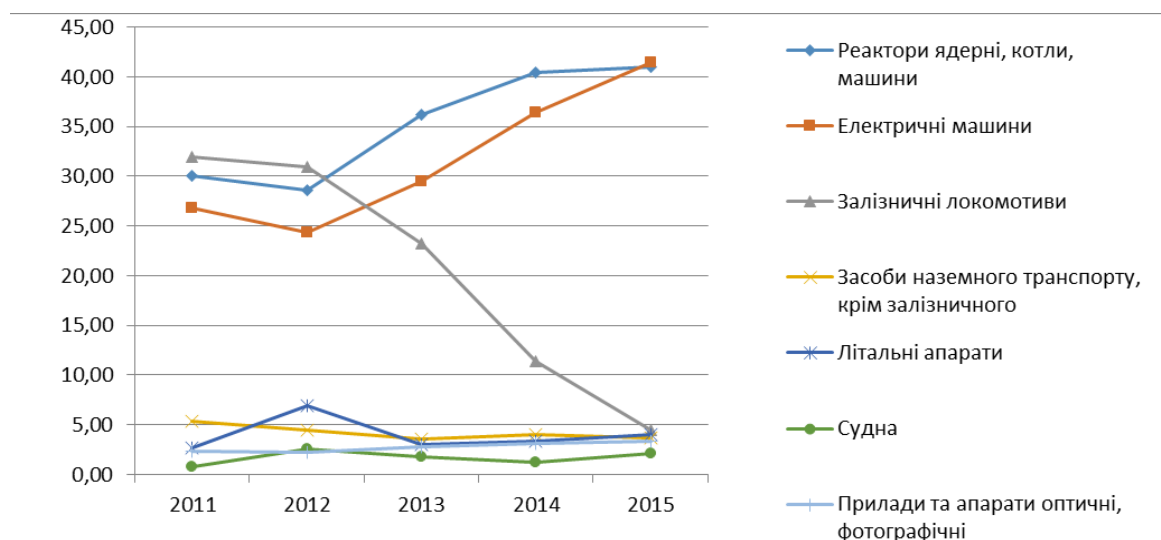
Види продукції	Питома вага експорту, %	Питома вага імпорту, %
Реактори ядерні, котли, машини	41,05	42,19
Електричні машини	41,42	31,78
Залізничні локомотиви	4,41	0,44
Засоби наземного транспорту, крім залізничного	3,67	19,1
Літальні апарати	3,99	0,65
Судна	2,14	0,37
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	3,32	5,47

Щодо структури українського експорту машинобудування, то найбільша частка належить металоемним машинам (котли, машини і електричні машини), на які припадає майже по 41 %. Друге місце займають транспортні засоби, частка яких складає 14,21 %, у структурі яких 8,08 % – засоби наземного транспорту [5].

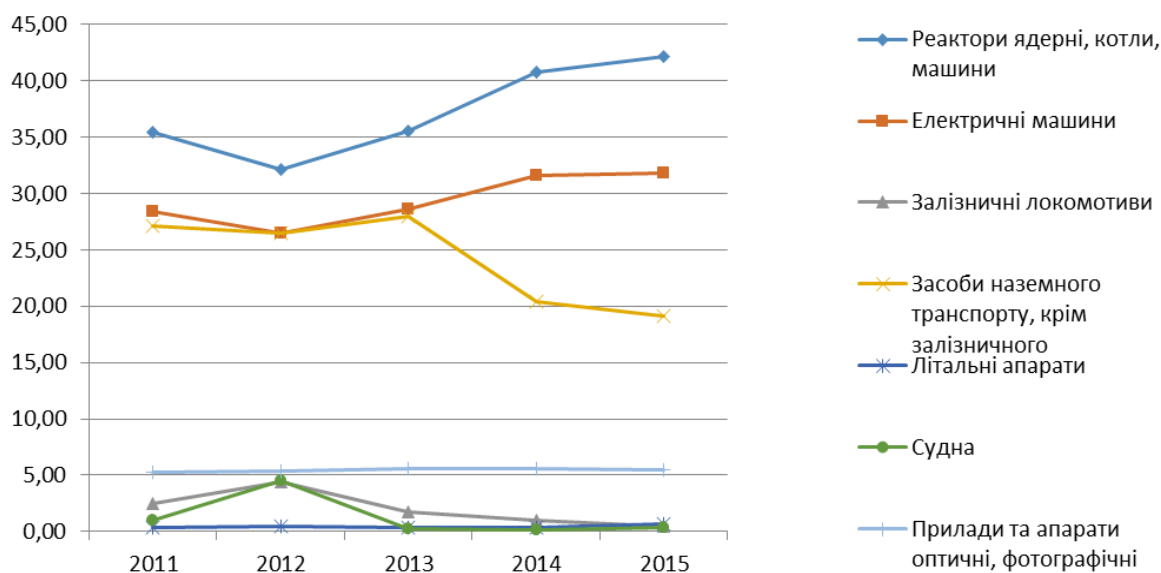
Що стосується структури українського імпорту машинобудування, то найбільшу частку охоплюють котли, машини – 42,19 %, електричні машини – 31,78 %. Третє місце займають транспортні засоби – 20,56 %, у структурі яких 19,1 % – засоби наземного транспорту, крім залізничного (табл. 1).

Загалом останніми роками до половини імпортних поставок припадало на інвестиційне устаткування, автомобілі та іншу техніку.

З рисунків 6 і 7 помічаємо зміни у товарній структурі як експорту, так і імпорту продукції машинобудування протягом останніх років. Зміни переважно пов'язані зі значним збільшенням обсягів експорту й імпорту котлів, машин і електричних машин та зменшенням обсягів експорту залізничних локомотивів та імпорту засобів наземного транспорту.

Рис. 6. Питова вага експорту (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (%) [4]

Рис. 7. Питова вага імпорту (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО) (%) [4]

Фахівці пов'язують поточну кризу машинобудівної промисловості із втратою виробничих потужностей на сході країни через проведення АТО, а також зменшенням виробництва їх підприємств-партнерів в інших областях країни. До ефекту АТО додалися й інші фактори, такі, як проблеми зі збутом продукції на російський ринок і, звичайно, девальвація гривні [6, с. 73].

Незважаючи на те, що українська продукція машинобудування експортується до більш ніж 60 країн світу, переважно є конкурентоспроможною лише на ринках СНД, зокрема Росії, Білорусі, Казахстану. Експортуються здебільшого котли, машини та апарати, електричні машини та устаткування, залізничні та трамвайні локомотиви, шляхове обладнання.

Що стосується імпорту, то продукція машинобудування до України надходить з Європейського Союзу. Постачають більш за все високотехнологічну продукцію з високим ступенем доданої вартості [7, с. 91-99].

Аналізуючи розглянуту інформацію, можна визначити основні напрями розвитку міжнародної торгівлі продукцією машинобудівної галузі, а саме:

- підвищення рівня науково-технічних процесів;
- зниження витрат за рахунок використання інформаційних технологій;
- формування глобального ринку наукових знань і ринку кваліфікованої робочої сили;
- жорсткі вимоги до якості товарів для експорту;
- динамічний та стрімкий розвиток високотехнологічної та машинобудівної продукції;
- переведення виробництва в країни, що розвиваються;
- уніфікація технічних вимог до виробництва товарів;
- технологічна залежність держав, які розвиваються, від провідних держав;
- виробництво і реалізація продукції в межах однієї або груп держав, враховуючи їх національні особливості.

Стосовно України, то згідно з наведеною вище статистикою, торгівля українськими товарами стрімко падає. Основною причиною такої тенденції є погіршення відносин із Російською Федерацією й різке зниження у зв'язку з цим товарообігу між двома країнами. Падіння експорту до Росії – велика втрата для української економіки. Хоча її причина лежить не в економічній площині, але відбивається саме на ній. Дала про себе знати велика залежність загального експорту від одного торгового партнера.

Але негативна динаміка пояснюється не тільки тим, що Україна перестала експортувати товари в Росію, а й різким падінням обсягів виробництва, експорту товарів до країн ЄС. Європа не дуже потребує додаткових українських товарів, адже забезпечувала себе і раніше.

Свою роль також зіграли економічна криза в Україні та девальвація гривні.

На сьогодні будь-яка продукція машинобудування, що експортується, містить імпортну складову.

Відчутно скоротився також імпорт. Важке становище в імпортерів, які скоротили постачання через зменшення в рази ринку споживання. Впала оборотність товарів, через те, що почали рідше купувати.

У зв'язку із ситуацією, що склалася, необхідно переорієнтувати свої експортні можливості на інші країни й регіони. Для збільшення експорту потрібно боротися з конкурентами на світових ринках, що переважно вдається тільки транснаціональним корпораціям або великим холдингам. Але на це потрібен час.

Також необхідно вкладати у вдосконалення виробництва, дотримуватися європейських вимог.

Для збільшення обсягів імпорту потрібен значний вільний капітал і час на налаштування виробництва. А різка девальвація може призвести тільки до різкого падіння імпорту та подальшого падіння споживання цього виду продукту в Україні, без помітних коливань внутрішнього виробництва

Саме тому можливі шляхи виходу із ситуації – це стабілізація фінансової й політичної ситуації у країні.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, маємо низку проблем, які стримують розвиток українського машинобудівного комплексу. У складних соціально-економічних умовах у країні, а саме – за відсутності попиту на вітчизняну продукцію і джерел фінансування, за нестабільних зарубіжних ринків збуту продукції, із застарілою базою основних фондів, без підготовки кваліфікованої робочої сили та без упровадження інновацій, модернізації, реконструкції і дотримання системи якості, подальша діяльність машинобудівних підприємств України стає на межі банкрутства. На сьогодні ситуація вимагає перегляду державної стратегії розвитку як промисловості України загалом, так машинобудівної галузі зокрема як однієї з найважливіших і перспективних галузей економіки.

Список літератури

1. Барташевська, Ю. М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи [Текст] / Ю. М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 19-25.

-
2. Ситніченко, В. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників [Електронний ресурс] / В. Ситніченко // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – №1. – Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Standartyzastia-sertifikastia-yakist/2009_1/39-44.pdf.
  3. Дзюба, М. І. Аналіз стану машинобудівних підприємств України на зовнішніх та внутрішніх ринках [Електронний ресурс] / М. І. Дзюба // I Міжнародна науково-практична Internet-конференція «Управління економічною діяльністю промислових підприємств в системі сучасних глобалізаційних процесів». – 2011. – Режим доступу: <http://mev-hnu.at.ua>.
  4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
  5. Савченко, С. М. Конкурентоспроможність українського машинобудівного комплексу на зовнішніх та внутрішніх ринках [Електронний ресурс] / С. М. Савченко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ppei/2011_29/Savchen.pdf.
  6. Афанасьєв, Б. В. Економіка підприємств машинобудування України: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] / Б. В. Афанасьєв // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 8. – Ч. 7. – С. 71–74.
  7. Черномазюк, А. Г. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного машинобудування та його ресурсні детермінанти [Текст] / А. Г. Черномазюк, В. В. Стадник // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 2 (6). – С. 91–99.

References

1. Bartashevs'ka, Yu. M. (2010). Rozvytok mashynobuduvannya Ukrayiny: stan, problemy, perspektyvy [The development of of mechanical engineering of Ukraine: state, problems and prospects]. *Yevropeys'kyy vektor ekonomichnoho rozvytku*, 1 (8), 19–25.
2. Sytnichenko, V. (2009). Stratehiya rozvytku mashynobuduvannya na osnovi systemy zbalansovanykh pokaznykiv [Development strategy of mechanical engineering based on a balanced scorecard]. *Standartyzatsiya, sertyfikatsiya, yakist'*, 1. Retrieved from: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Standartyzastia-sertifikastia-yakist/2009_1/39-44.pdf.
3. Dzyuba, M. I. (2011). Analiz stanu mashynobudivnykh pidpryyemstv Ukrayiny na zovnishnikh ta vnutrishnikh rynkakh [Analysis of the state of machine-building enterprises of Ukraine in foreign and domestic markets]. *I Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiya «Upravlinnya ekonomichnoyu diyal'nistyu promyslovykh pidpryyemstv v systemi suchasnykh hlobalizatsiynykh protsesiv»*. Retrieved from: <http://mev-hnu.at.ua>.
4. Ofitsynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. (2016). Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua/>.
5. Savchenko, S. M. (). Konkurentospromozhnist' ukrayins'koho mashynobudivnoho kompleksu na zovnishnikh ta vnutrishnikh rynkakh [Competitiveness of Ukrainian machine-building complex on the internal and external markets]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Sots_Gum/ppei/2011_29/Savchen.pdf.
6. Afanas'yev, B. V. (2014). Ekonomika pidpryyemstv mashynobuduvannya Ukrayiny: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Economics of engineering enterprises of Ukraine: current state and prospects of development]. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, 8 (7), 71–74.
7. Chernomazyuk, A. H. & Stadnyk, V. V. (2011). Suchasni tendentsiyi rozvytku vitchyznyanoho mashynobuduvannya ta yoho resursni determinanty [Modern trends in the domestic mechanical engineering and its resource determinants]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 2 (6), 91–99.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2016 р.